

GOD ALS GELIEFDE

Huub Oosterhuis

EKKLESIA AMSTERDAM 21 juni 2020

1.

Wanneer je als Hebreeuws psalmdichter wil zeggen dat jouw God de hoogste koning is, dan noem je hem 'Koning der Koningen'. En als je zeggen wilt dat je het leven helemaal niet leuk en zinnig vindt, maar leeg en ijdel en vergeefs, dan zeg je 'IJdelheid der ijdelheden'. 'Lied der liederen' staat er boven de tekst van het Hooglied: hoogste lied, over twee verliefde mensen, en geen zee gaat hen te hoog.

'Lied der liederen, dat van Salomo'. Zo luidt de volledige titel. Van Salomo? Dat is literaire inkleding, om het gedicht eerbiedwaardig te maken - Salomo, de legendarische grote koning uit de 10e eeuw, de gouden eeuw van Israëls geschiedenis. Jong van jaren en hartstocht zou hij het Hooglied hebben gezongen - 'Wat zijn je voeten mooi in je sandalen, je ogen zijn duiven achter je sluier, een luit van scharlaken je lippen' - volwassen en in de kracht van zijn leven zou hij zijn volk hebben onderwezen, in spreuken vol praktische wijsheid en humor. Oud en der dagen zat zou hij onder het pseudoniem 'Prediker' het boek van de vergankelijkheid geschreven hebben: 'IJdelheid der ijdelheden'. Op grond van tekstkritisch onderzoek wordt het Hooglied gedateerd in de 5e eeuw, zeg rond 450 voor het begin van de gangbare jaartelling.

2.

Door wie zijn deze prachtige gedichten geschreven - het is geen losse verzameling maar een hechte bundel, een cyclus, zorgvuldig gecomponeerd, woorden en beelden keren terug in een strakke regelmaat - wie heeft dit gemaakt? Dichter onbekend. Was het een vrouw? Misschien - de gedachten, fantasieën en gevoelens van een verliefde vrouw zijn van binnenuit geschreven; maar ook de emoties van de minnaar, en het verschil in beleving tussen beiden - misschien is het Lied der liederen door een vrouw en een man samen gemaakt. Het heeft de vorm van een dialoog. De vrouw begint, met een hartstochtelijke liefdesverklaring. Zij zet de toon, zij werft, het gaat van haar uit; de man komt aarzelend op gang, beetje onhandig; begint over cadeautjes die hij haar zal geven, heel mannelijk, 'gouden ringen met zilveren knopjes'. Het Hooglied telt 117 verzen. In zestig spreekt de vrouw, in veertig de man. In 17 het koor: een groep vrouwen, 'dochters van Jeruzalem', vriendinnen van de vrouw, die zij om raad vraagt, die haar de weg wijzen naar waar de man verblijft.

Dit is allemaal volstrekt ongewoon in een Oud-Oosterse maatschappij waarin de vrouw het bezit is van de man en dochters het bezit van hun vader zijn; waar vrouwen achter getraliede ramen leven en niet alleen de straat op mogen.

In dit gedicht komt geen vader voor. De vrouw heeft het wel zeven maal over haar moeder. Haar broers heten 'zonen van mijn moeder'; zij wil haar geliefde brengen in het huis van haar moeder, terwijl die maatschappij, toen, enkel 'vaderhuizen' kende. Het is een utopisch gedicht over gelijkwaardige mensen die in vrijheid elkaar zoeken.

3.

De nog heel jonge vrouw wordt door broers gedwongen hun wijngaarden te bewaken en de vossen te verjagen die de omheiningen vernielen. Zij is zwartverbrand door de zon, maar

noemt zich, zelfbewust, zo mooi als de paviljoenen van Salomo. Ze woont in de stad, Jeruzalem. Haar geliefde is een herder. Hij wordt ook 'koning' genoemd. 'De koning heeft mij meegenomen in zijn kamers', zegt de vrouw. Daar is in commentaren uitvoerig moeilijk over gedaan: de koning, Salomo zelf, die een eenvoudig meisje bemint? Ik hou het er op dat 'koning' een liefdeswoord is, 'jij koning van me'. Judith Herzberg bewerkte het Hooglied tot 27 liedjes - ze geeft in de eerste regels van het eerste liedje een prachtige oplossing voor dat koningsprobleem:

*Je zoenen zijn zoeter dan
zoeter dan honing, en ik vind je
mooier en liever, liever / en aardiger
nog dan de koning.*

4.

De geliefde blijkt, na een wat schichtig-verliefd begin, een man van koninklijke allure, geen dwingeland, geen bezitter; maar een wachter.

In alle gangbare vertalingen lees je dat hij zegt: 'Sta op, mijn liefste, en kom'. Alsof hij haar naar zich toe roept. In het Hebreeuws, zo heb ik mij door bevoegde exegeten laten gezeggen, staat iets anders. Er staat, tweemaal: 'Sta op mijn liefste, jij, ga' ('Jij ga voor jou'). En dan wordt exact hetzelfde woord gebruikt dat, tot tweemaal toe, door God tot Abraham gesproken wordt. 'Ga jij, uit je land, uit het huis van je vader' - laat je verleden los, betekent dat - en 'Ga jij, naar de berg die ik je aanwijs', de berg Moria waar hij zijn zoon moet offeren - Laat je toekomst los, betekent dat.

In de hele Hebreeuwse bijbel komt dit woord slechts vier keer voor, waarvan twee keer in dit liefdeslied. Er staat niet kom, naar mij toe, maar ga jij, jouw weg, wat betekent: word jezelf, in vrijheid. Dat is dus liefde?

De dichter en dichteres van het Hooglied hebben 'ga jij' gebruikt om te herinneren aan de God van Abraham die mensen wegroept uit hun gecodeerde, onderdrukte bestaan, naar een wijd land, dat overvloedt van melk en honing. Halverwege het gedicht vergelijkt de minnaar, de bruidegom, zo wordt hij meestal wat voorbarig genoemd, zijn liefste met dat beloofde land. Alsof zij geworden is waarheen zij uitging; 'Van honing vloeien je lippen over, mijn liefste, honing en melk zijn onder je tong'. 'Een gesloten hof ben je, een verzegelde bron'; beelden die de hof van Eden, het paradijs, oproepen, waar wij begonnen zijn of beter: het begin dat ons nog te wachten staat.

5.

Dan, na dit lyrische hoogtepunt, volgt, literair-geraffineerd, de meest dramatische scene van het gedicht. Het is nacht. Hij klopt op haar deur, ze heeft zich al uitgetkleed, wil niet, wil wel. Ze doet een beetje open, de deur op de ketting, dan helemaal hartstochtelijk open - maar hij is al weg, misschien was hij onzeker geworden van haar aarzeling. Ze gaat hem achterna, 'ik zocht hem, ik vond het niet'. Ze roept, geen antwoord. De nachtwacht, de bewakers van de openbare orde, houden haar aan, slaan haar - een vrouw op straat 's nachts, een hoer zeker. 'Ze hebben mijn bovenkleed afgerukt, de wachters van de muren'.

Besef wat hier verteld wordt: in een Oud-Oosterse stad, patriarchaal milieu, een vrouw die alle codes breekt omdat zij liefheeft. Die haar liefde beproeft tot het uiterste.

Bijbel- en literatuurgeleerden hebben er op gewezen dat het thema van vervreemding en misverstand, van liefde die door lijden heengaat, door lijden heengroeit naar trouw en deemoed, uniek is in de literatuur van die eeuwen. Men ziet verwantschap met de Griekse

dichteres Sappho die de pijn en de onrust van de liefde, het bitterzoet van de liefde, als eerste zou hebben beschreven.

6.

Onze liefdesrelaties. De vervoeringen, de verwachtingen; het schoorvoetende, het blinde gaan; de woorden die wij spraken tot elkaar, haastige, harde, lieve, onverstane. Ik ga er voor, ik val voor jou, óp jou - ik ben op jou, de taal der liefde. Luister goed naar de woorden: Jezelf opgeven, om die ander - wíe ben je zelf, wat geef je op, wat krijg je er voor terug? Elkaar niet kunnen loslaten, waarom niet? Uit angst voor eenzaamheid. En de vele bekende onbekende vormen van hartstocht en liefdesplezier. En de talloze godenverhalen over goden die mensen beminnen, oppergod Zeus die in de gedaante van een witte stier het meisje Europa verleidt.

Gaat het bijbelse Hooglied ook over een God die mensen liefheeft?

7.

De letterlijke tekst gaat over twee mensen en er komt geen god in voor - wel wordt van de liefde tussen die twee mensen gezegd dat zij een vuurhaard is, 'vlammen van God' en geen water kan die vlammen blussen.

Een liefdeslied over mensen dus. Maar in later eeuwen gelezen als een allegorie: als een 'beeldspraak', een 'zinnebeeld': in de liefde van die vrouw en die man zou het liefdesverbond zijn uitgebeeld tussen het volk Israël en de God van Abraham en Mozes en David en Salomo. In de tweede eeuw heeft Rabbi Akiba het 'Lied der liederen' het 'heiligste van het heiligste' genoemd, omdat het de hartstochtelijke liefde van deze god en dit volk zou verzinnebeelden. Zo hartstochtelijk als deze geliefden elkaar zoeken en omklemmen en verliezen en terugvinden, zo hartstochtelijk moge het toegaan tussen Israël en haar God.

Het is rond het jaar 450, na de ballingschap aan Babels stromen, een klein deel van de weggevoerde 'joden' is terug in eigen stad, het verpauperde Jeruzalem; het grootste deel van het volk Israël is 'in de verstrooiing' - waar is Israël? Israël is nergens, doet niet mee, Israël is de vreemdeling, de nietige, de bedreigde mens, zoals vandaag de Palestijn in Gaza - en dit Israël, deze ontheemde vrouw, mag zich herkennen in de zelfbewuste, trotse, rusteloos gelukkige vrouw van het Hooglied.

En God? God is geen opperwezen op een troon, geen wreker-straffer, geen grillige voorzienigheid, God is een minnaar, een geliefde. Waar in de paleizen der koningen, in de tempels der volkeren die over Israël heersten, werd er gezongen over zo'n God - wie had een God als een geliefde? Maar Israël wel. En wie de weg van dat Israël gaat, de weg van de wijzing, de Thora, die heeft een God als een minnaar.